

Uvodnik

Šolstvo in socialistična pedagogika v nekdanji Jugoslaviji od leta 1945 do 1990

Politični, kulturni in gospodarski razvoj nekdanje Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ, 1945–1990) ostaja tudi po njenem razpadu sorazmerno pogost predmet zgodovinskega raziskovanja, toda razvoju šolstva in v tem okviru pedagoške teorije v nekdanji skupni državi se ni posvečalo večje pozornosti, kaj šele da bi se poskušalo narediti celovito sistematično primerjalno analizo med nekdanjimi republikami in avtonomnimi pokrajinami, iz katerih so po letu 1990 nastale samostojne države. Zdi se, da se je zadnja leta tudi na tem področju zgodil večji premik in da zanimanje za komparativno preučevanje zgodovine šolstva in pedagogike v novonastalih državah na tleh nekdanje Jugoslavije narašča. V ozadju zanimanja za preučevanje zgodovinskih razvojnih silnic je prepričanje, da razumevanje aktualnih šolskih sistemov v vsaki posamezni državi na tleh nekdanje skupne države zahteva natančno poznavanje šolskega sistema in pedagoške teorije, ki sta se razvila po drugi svetovni vojni, obojega pa ni mogoče razumeti ločeno od dogajanja v celotni Jugoslaviji, ki je bilo v največji meri zaznamovano z enopartijskim političnim sistemom ter komunistično doktrino kot prevladujočo politično ideologijo.

Obrisi sistematičnejšega sodelovanja strokovnjakov, ki se v okviru študijskih programov pedagogike v novonastalih državah nekdanje Jugoslavije ukvarjajo z zgodovino šolstva in pedagogike, pa tudi s komparativno pedagogiko, so se začeli kazati septembra 2010, ko je Oddelek za pedagogiko na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru organiziral mednarodni kolokvij s predavanji gostujočih profesorjev z naslovom *Pedagoški tokovi v nekaterih državah z območja nekdanje Jugoslavije* in delavnico z naslovom *Comparative Study on Development and Actual Trends of Pedagogy Textbooks as Indicator of Changing Cultural Identities in South Eastern Europe*.¹ Na delavnici, kjer so ob kolegih iz Hrvaške in Srbije sodelovali tudi kolegi iz Avstrije in Madžarske, je bila dana pobuda za sodelovanje pri mednarodnem raziskovalnem projektu (*Historische comparatistischen Forschungen zur Entwicklung der Lehrerbildung / Historic comparative research for development of teacher education*), ki je potekal v okviru večjega projekta na Univerzi Eötvös Loránd v Budimpešti in sta ga podprla Evropska unija in Evropski socialni sklad. Vodja in koordinator tega projekta, András Németh, je (za obdobje od junija 2010 do decembra 2012) predlagal oblikovanje skupine, ki bi zajela države jugovzhodne Evrope oziroma nekdanje Jugoslavije in bi se priključila podprojektu zgoraj omenjenega projekta (*Teacher Education in Europe – History, Structure and Reform*). Pobuda

¹ Program kolokvija in delavnice je mogoče najti na spletni strani <http://www.ff.uni-mb.si/novice/dogodki/?inode=18733>.

je kmalu prerasla v konstituiranje skupine, ki je združevala kolege iz vseh delov nekdanje Jugoslavije,² rezultat sodelovanja v projektu pa je bil skupni članek z naslovom *The development of teacher training in the states of former Yugoslavia* (Protner idr. 2012), ki ga je pozneje skupina še razširila in ločila v samostojno zgodovinskoprimerjalno analizo (Protner idr. 2012a) ter analizo učinkov bolonjske reforme na koncepte izobraževanja učiteljev v primerjanih državah (Protner idr. 2014).

Ob pripravi gradiva za skupna besedila se je postopno oblikovala ideja, da predstavimo in objavimo podrobnejše analize za vsako državo posebej. To je bil motiv za organizacijo novega simpozija, ki je bil realiziran oktobra 2012 na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru pod naslovom *The Development of Teacher Education in the Countries of Central and South-Eastern Europe*.³ Druženje kolegov iz regije je utrdilo prepričanje o nujnosti sodelovanja, saj nas družijo skupna zgodovinska izhodišča, srečanje pa je še dodatno utrdilo namero kolegov, da postane strokovno sodelovanje pri raziskovanju zgodovinskih in aktualnih trendov na področju šolstva in pedagoške teorije v državah na tleh nekdanje Jugoslavije trajno. Že dve leti pozneje (novembra 2014) se je skupina ponovno sestala, tokrat na Filozofski fakulteti Univerze v Beogradu, kjer je tamkajšnji Oddelek za pedagogiko in andragogiko organiziral simpozij z naslovom *Školstvo i socialistička pedagogija u bivšoj Jugoslaviji 1945–1990*.⁴ Vprašanja, ki naj bi jih obravnavali udeleženci simpozija, so bila naslednja:

- socialistični pristop k izgradnji šolskega sistema skupaj s samoupravnimi elementi jugoslovanskega socializma in njegov odnos do nacionalne afirmacije južnoslovanskih narodov, ki so vstopili v skupnost držav;
- odnos ideologije in politike do konstituiranja pedagoške metodologije in raziskovalne prakse;
- vpliv ključnih pedagoških osebnosti iz tega obdobja;
- institucionalne forme razvoja pedagoškega izobraževanja v deželah nekdanje Jugoslavije s posebnim ozirom na pripravo znanstvenoraziskovalnega kadra na področju izobraževanja;
- domet socialistične pedagogike v nekdanji Jugoslaviji na posameznih disciplinarnih pedagoških področjih in projektirane vloge pedagoške znanosti v razvoju »znanstvenega socializma« v celoti.

Ta vprašanja (in naslov simpozija) ostajajo vodilo tudi pri zamisli tokratne tematske številke.

Simpozij je bil zamišljen kot intenzivno delovno srečanje članov omenjene skupine, torej tako, da vsak predstavi značilnosti razvoja socialistične pedagogike

² Žal nam ni uspelo pridobiti nikogar s Kosova.

³ Koncept, program in povzetke referatov je mogoče najti na spletni strani <http://mmpc20.pfmb.uni-mb.si/protner/>. Motivi za organizacijo simpozija so podrobneje opisani v Protner (2012b).

⁴ Program in povzetke referatov je mogoče najti na spletni strani https://147.91.75.9/manage/shares/Quality_of_education/Skolstvo_i_socijalisticka_pedagogija.pdf.

v svoji državi – nekdanji jugoslovanski republiki – ter svoj pogled nanj. Večino članov skupine družijo generacijska pripadnost – šolsko izobrazbo smo si pridobili, ko smo še živeli v skupni državi, poklicno in akademsko kariero pa smo večinoma nadaljevali vsak v svoji državi, ki je nastala na tleh nekdanje Jugoslavije. Gre torej za mlajšo generacijo pedagoških raziskovalcev, ki (večinoma) ni bila aktivno vključena v raziskovanje takratne šolske politike ali pedagoške teorije, kaj šele da bi imela priložnost na oboje vplivati, zato je bilo na simpoziju v Beogradu toliko zanimiveje prisluhniti spominom (93-letnega) Nikole Potkonjaka, enega najvidnejših akterjev izgradnje socialistične pedagogike in samoupravljalvske prosvetne politike v Jugoslaviji.

Tematska številka, ki je pred vami, prinaša prispevke, ki so bili pripravljene za predstavitev na omenjenem simpoziju, vendar pozneje na podlagi medsebojnega usklajevanja in recenzentskih pripomb še dograjevani in popravljeni. Članki obravnavajo značilnosti »socialistične pedagogike« v posameznih republikah, ki so sestavljale nekdanjo Jugoslavijo.

Zdenko Medveš, zaslužni profesor Univerze v Ljubljani, se simpozija v Beogradu žal ni mogel udeležiti, čeprav je bil povabljen in z omenjeno skupino tesno sodeluje. Za to številko je pripravil prispevek z naslovom *Socialistična pedagogika, ujeta v mit o pravičnosti enotne šole in kulturno hegemonijo*. Gre za avtorja starejše generacije, ki je – drugače kot drugi avtorji člankov v tej številki – aktivno sodeloval v oblikovanju tako šolske politike kot pedagoške teorije. Izhodišče njegove analize »socialistične pedagogike« v Sloveniji temelji na razlikovanju med šolsko politiko ter pedagoško teorijo, pri čemer avtor v uvodu zagovarja tezo, da izraz »socialistična pedagogika« ni uporaben klasifikacijski termin za poimenovanje pedagoške smeri v povojni Jugoslaviji, saj je bila pedagoška teorija preveč pluralna, da bi jo bilo mogoče opisati z izrazom »socialistična« – predvsem pa je bila ta teorija bližje znanstvenim pedagoškim tokovom v mednarodnem prostoru kot pa jugoslovanski šolski politiki. Tako Medveš že v uvodu zavrne dve v širši javnosti splošno uveljavljeni prepričanji: da je bila pedagoška teorija v povojni Jugoslaviji povsem monolitna in da je bila povsem podrejena državni ideologiji in politiki, ki jo je diktirala Zveza komunistov Jugoslavije – pojem »socialistična pedagogika« te različnosti preprosto ne označuje dovolj enoznačno in je povsem neuporaben za premišljeno kategoriziranje pedagoške paradigme. Avtor je v prvi verziji članka obe tezi sistematično argumentiral na 36 straneh, vendar je bilo treba članek skrajšati in prilagoditi uredniškemu pravilom, tako da se je v tej številki posvetil samo analizi druge teze, prvo pa bo v obliki samostojnega članka predstavil v eni od naslednjih števil *Sodobne pedagogike*.

Po avtorjevem mnenju se je šolska politika v nekdanji Jugoslaviji povsem usmerila na vzpostavitev enotne šole kot tistega ideala, ki je bil ustrezno uglašen z ideologijo Zveze komunistov Jugoslavije. Ob tem avtor izriše dve ključni fazi reformiranja šolskega sistema na zvezni ravni, strokovne polemike, ugovore in odpor, ki se je oblikoval med predstavniki pedagoške znanosti v Sloveniji. Nadalje razvije in utemeljuje tezo, da propada obeh reform ne moremo iskati v strokovnih

šolskosistemskih rešitvah, temveč je bil posledica konflikta med centralistično in unitaristično naravnostjo šolske politike na eni strani in prizadevanjem za ohranitev šolske avtonomije ter kulturne identitete posameznih republik na drugi strani, pri čemer je bil odpor do zvezne šolske politike v Sloveniji še posebno močan, in to tako na ravni strokovne pedagoške argumentacije (kjer je imel najpomembnejšo vlogo Vlado Schmidt, vodilni teoretik na Oddelku za pedagogiko na Filozofski fakulteti v Ljubljani v tistem času) kot na ravni javnega mnenja, ki so ga oblikovale kulturne in strokovne organizacije civilne družbe. Ne samo da ta pogled odpira povsem nov pogled razumevanja »socialistične pedagogike« in podira ustaljene sodbe, ki povojno pedagoško misel vrednotijo pejorativno omogoča tudi drugačen pogled na tiste razlage razpada Jugoslavije, ki izpostavljajo ekonomske in politične neenakosti – namesto njih Medveš izpostavlja kulturne razlike.

Slog pisanja razkriva osebno angažiranost avtorja in to je gotovo zelo dragocena odlika besedila. Ob sklicevanju na relevantno literaturo in arhivsko gradivo (tudi iz osebnega arhiva) je avtorju uspelo rekonstruirati kronologijo šolskih reform v Jugoslaviji, njihovo pedagoško, ideološko in politično utemeljitev ter znanstveno distanco do njih, ki so jo gojili vodilni pedagoški teoretiki v Sloveniji. Besedilo bo v prihodnosti nedvomno standard za vse tiste, ki bodo raziskovali povojno jugoslovansko pedagoško misel, saj po eni strani ponuja teoretski aparat, ki omogoča sistematičen raziskovalni pristop, po drugi strani pa merilo za presojo, v kolikšni meri teza o odvisnosti pedagoške teorije od šolske politike velja tudi v drugih nacionalnih okoljih oziroma republikah nekdanje Jugoslavije. To merilo je mogoče uporabiti že v odnosu do drugih člankov te tematske številke.

Avtorja naslednjega članka prihajata iz Hrvaške. **Igor Radeka** je profesor na Oddelku za pedagogiko Univerze v Zadru, **Štefka Batinić** pa je zaposlena v Hrvaškem šolskem muzeju in je sodelavka Univerze v Zagrebu. Njun članek (ob prikazu šolskih reform povojnega obdobja ter izgradnji šolske mreže) postavlja vprašanje kontinuitete pedagoške misli med obdobjem pred drugo svetovno vojno, ko je bila na Hrvaškem v okolju živahnega teoretsko pluralnega dogajanja vodilna pedagoška paradigma kulturna oziroma duhoslovna pedagogika, in obdobjem po drugi svetovni vojni, ko je bila ta tradicija grobo prekinjena. To ponazorita z analizo življenjske poti Stjepana Patakija, edinega predvojnega profesorja pedagogike, ki je ohranil položaj na Univerzi v Zagrebu tudi v povsem novih političnih okoliščinah povojne Jugoslavije. Prav ideološkim pritiskom povojne politične oblasti pripisujeta, da se je Pataki v povojnem obdobju povsem odrekel paradigmi kulturne pedagogike in postal celo »pionir razvoja socialistične pedagogike tako na Hrvaškem kot tudi v celotni Jugoslaviji«.

V večini prispevkov te tematske številke bomo v takšni ali drugačni obliki naleteli na misel, da so se bili pedagoški teoretiki prisiljeni ukloniti ideološkim pritiskom, pa vendar se zdi njuna ugotovitev, da se povojna socialistična pedagogika Stjepana Patakija ni pomembno razlikovala od teorije preostalih pedagogov, in to ne le na Hrvaškem, temveč tudi v drugih republikah, preveč kategorična. Vsaj za Slovenijo teza o monolitnosti povojne pedagoške teorije ne velja; kot pokaže Zdenko Medveš v svojem prispevku (prim. tudi Protner 2000, Medveš 2010), obstajajo dovolj jasni indici, da je Stanko Gogala, univerzitetni profesor pedagogike, ki je

na Univerzi v Ljubljani že v predvojnem obdobju (podobno kot Pataki v Zagrebu) razvijal duhoslovno pedagoško paradigmo, tudi po vojni ohranil kontinuiteto svojega teoretskega snovanja, obenem pa tudi položaj profesorja. V zvezi s tem se zastavlja vprašanje, ali gre za razlike v percepciji teoretskega pluralizma v posameznih republikah povojne Jugoslavije ali pa je bil položaj v Sloveniji vendarle drugačen kot v drugih republikah. Dopustiti je treba tudi možnost, da gre pri Gogali za izjemo, saj je bil na primer Franc Pediček, pedagog, ki je v bistveno manjšem obsegu kot Gogala zagovarjal duhoslovni (antropološki) koncept vzgoje, v Sloveniji deležen hudih strokovnih in poklicnih diskvalifikacij (prim. Šinkovec 2013).

Tezo, da se je povojna pedagoška misel povsem poenotila in podredila vladajoči socialistični ideologiji, v svojem prispevku zagovarja tudi **Nataša Vujisić-Živković**, profesorica na Oddelku za pedagogiko in andragogiko Filozofske fakultete Univerze v Beogradu. Že naslov njenega prispevka *Konstitutivna diskontinuiteta: šolstvo in pedagogika v socialistični Srbiji* nakazuje, da je bila diskontinuiteta s predvojnimi obdobjem v Srbiji močno prisotna, vendar je poanta avtoričinega prispevka tudi poudarek, da je bila ta diskontinuiteta hkrati konstitutivna za razvoj šolstva v socialistični Srbiji, ki mu je treba pripisati tudi številne pozitivne premike na področju emancipacije, povečane dostopnosti izobraževanja, večje enakopravnosti žensk in manjšinskih narodnih skupnosti, povečane dostopnosti izobraževanja za kmečko mladino ... V okviru tega avtorica jugoslovanskih šolskih reform ne problematizira tako, kot jih je v svojem prispevku Zdenko Medveš, in očitno je, da so bile te reforme v Srbiji deležne bistveno manj kritične refleksije pedagoške stroke kot na primer v Sloveniji. Po drugi strani pa nam s prikazom percepcije avtorjev, kot sta Pataki in Schmidt v Srbiji, avtorica izriše prepletenost pedagoških idej v skupni državi in prizadevanje za izgradnjo izvirne, metodološko dobro podprte pedagoške teorije, kar nikakor ni bilo omejeno na posamezna nacionalna okolja.

Pa vendar je iz prispevkov v tej tematski številki mogoče razbrati, da se je pedagoška teorija v nekdanji Jugoslaviji razvijala zelo neenakomerno. Medtem ko v Sloveniji, na Hrvaškem in v Srbiji od prvih povojnih let naprej delujejo pedagoški teoretiki, ki usmerjajo konstituiranje »socialistične pedagogike«, se Bosna in Hercegovina sooča s povsem drugačnimi problemi. **Snježana Šušnjara**, profesorica na Oddelku za pedagogiko Filozofske fakultete Univerze v Sarajevu, v članku z naslovom *Razvoj šolstva in pedagogike v Bosni in Hercegovini v obdobju med koncem druge svetovne vojne in letom 1970* izpostavi izjemno slabe šolske razmere, ki so bile v tej republici nekdanje Jugoslavije pred drugo svetovno vojno. Bosni in Hercegovini je povojni čas hitrih družbenih, gospodarskih in kulturnih sprememb prinesel vrsto negativnih sociokulturnih sprememb, povezanih s prisilno industrializacijo, po drugi strani pa je to obdobje šolske modernizacije, ki je učinkovito odpravljala nepismenost in prispevala k splošnemu dvigu izobrazbene ravni prebivalstva. Kot v vseh drugih republikah nekdanje Jugoslavije sta se šolska politika ter pedagoška teorija tudi tukaj do leta 1948 ravnali po sovjetski pedagogiki, po političnem razdoru s Sovjetsko zvezo pa sta se ravnali predvsem po ideoloških direktivah partijskih kongresov. Drugače kot v Sloveniji, na Hrvaškem in v Srbiji, kjer so vidni pedagoški teoretiki izobraževali šolske delavce in oblikovali podobo pedagogike kot znanosti od leta 1945 naprej, je bilo treba v Bosni in Hercegovini

te profesorje šele formirati. Avtorica opisuje uspeh generacije izbranih študentov pedagogike, ki jih je Ministrstvo za prosveto Bosne in Hercegovine leta 1954 poslalo na študij v Beograd in Zagreb, po povratku v Sarajevo pa so na Katedri za pedagogiko Filozofske fakultete v Sarajevu prevzeli učiteljska mesta in se uveljavili kot pedagoški teoretiki tudi v širšem jugoslovanskem merilu.

Še večje pomanjkanje strokovnjakov, ki bi se s pedagogiko ukvarjali na ravni znanosti, je bilo v Črni gori. **Vučina Zorić**, profesor na Oddelku za pedagogiko Filozofske fakultete Univerze v Črni gori, v svojem članku z naslovom *Izobraževalna politika v socialistični Črni gori* že v uvodu pojasni, da tukaj vse do razpada države ni bilo osebe, ki bi pedagogiko razvijala na omembe vredni znanstveni ravni. Še več, v Črni gori v obdobju do razpada države ni bilo niti študijskega programa pedagogike, ki bi zagotavljal znanstveno spremljanje in morda tudi oblikovanje šolske politike, razvoj pedagoške teorije ter formiranje pedagoških delavcev. Prisotnost »socialistične pedagogike« avtor analizira v prikazu razvoja šolske politike: opiše delovanje političnega sistema, postopke sprejemanja šolske zakonodaje, odvisnost strokovnih organov od partijskih usmeritev ipd., pri čemer se opira na klasifikacijo obdobj, ki označujejo bistvene reformske premike v razvoju jugoslovanske socialistične družbene ureditve. Njegova analiza je sicer usmerjena v specifiko črnogorskega razvoja, vendar nam hkrati izriše delovanje partijskih, političnih, šolskoupavnih ter pedagoških struktur v celotni Jugoslaviji, kar bi lahko zelo koristilo prihodnjim raziskovalcem tega obdobja. Sklep, ki ga avtor izpelje, nam nazorno prikaže vso protislovnost razvoja jugoslovanske družbe: na eni strani se je politični sistem v okviru samoupravljanja razvijal v smeri vedno večje decentralizacije šolskih upravnih organov, na drugi strani pa je pristojnost za oblikovanje šolske politike ostajala centralizirana v najvišjih partijskih strukturah.

Na protislovja že v naslovu *Dosežki in protislovja v razvoju šolstva in pedagogike v socialistični Makedoniji (1945–1990)* opozarja tudi **Suzana Miovska-Spaseva**, profesorica na Inštitutu za pedagogiko Filozofske fakultete Univerze svetega Cirila in Metoda v Skopju. Tudi ta avtorica poroča, da je bila razvitost pedagoške teorije v prvem desetletju po drugi svetovni vojni na zelo nizki ravni, čeprav je bila pedagogika na Filozofski fakulteti v Skopju prisotna od ustanovitve leta 1946 naprej. V teh razmerah se je tudi tukaj (tako kot v drugih republikah nekdanje Jugoslavije, ne glede na razvitost pedagoške teorije) pedagoška misel opirala na sovjetsko pedagogiko, marksistično filozofijo in program Komunistične partije Jugoslavije ter njene dokumente. Tako kot Zdenko Medveš in Nataša Vujišić-Zivković tudi Suzana Miovska-Spaseva ugotavlja, da se je bistven preobrat v razvoju pedagoške teorije zgodil konec petdesetih in v začetku šestdesetih let, ko se je začela uveljavljati empirično-induktivna metodologija pedagoškega raziskovanja. Zagon, ki ga je s tem dobila pedagoška znanost, je ob intenzivnem raziskovalnem delu omogočil tudi kritično vrednotenje in distanciranje od politično diktiranih šolskoreformskih zamisli oblasti. Medtem ko besedila tokratne tematske številke sicer ne zanikajo pozitivnih pridobitev razvoja šolskega sistema v republikah nekdanje Jugoslavije, pa Miovska-Spaseva te pridobitve za Makedonijo tudi posebej izpostavi. Makedonija je v nekdanjo Jugoslavijo po drugi svetovni vojni vstopila kot republika z izrazito slabo razvito šolsko mrežo in izobraženostjo prebivalstva.

Rezultate, ki jih je razvoj šolstva naredil v Makedoniji v socialističnem obdobju, avtorica označuje kot »impresivne« in pri tem izpostavlja vrednote (podobno kot Nataša Vujisić-Živković), kot so dostopnost izobraževanja, neselektivnost, pravica do izobraževanja v materinščini, sekularnost izobraževanja. Zanimivi pa so tudi tisti poudarki v njenem prispevku, ki nakazujejo, da so bili v Makedoniji sorazmerno močno prisotni nekateri pedagoški koncepti, ki so podobni tradiciji progresivne oziroma reformske pedagogike ali pa celo neposredno prevzeti iz nje, kar postavlja novo polje vprašanj, ki bi jih bilo vredno preučiti na ravni komparacije pedagoških tokov v republikah nekdanje Jugoslavije.

Sodobna pedagogika s tematsko številko o šolstvu in socialistični pedagogiki v Jugoslaviji do njenega razpada prinaša prvo sistematično zgodovinsko pedagoško primerjavo pedagogike in šolstva med državami, ki so nastale na tleh nekdanje Jugoslavije. Obseg in vsebina razprav sta še daleč od tega, da bi bila vsa zapletenost ter raznolikost razvoja pedagogike in šolstva v socialistični Jugoslaviji celovito obdelana, vendar pa je obravnava te teme pomemben korak k boljšemu razumevanju skupne zgodovine in prepoznavanju zablod, problemov in potencialov socialističnega obdobja. Nedvomno bodo tukaj objavljena besedila pomembna referenčna točka pri prihodnjem raziskovanju na tem področju, ki ga je z gotovostjo mogoče pričakovati, saj je to po eni strani potreba, ki izhaja iz notranje logike pedagoške znanosti, po drugi strani pa pomemben korak k povezovanju in spoznavanju pedagogov mlajše generacije v regiji. *Sodobna pedagogika* želi biti tudi v prihodnje odprt forum razprav, ki bodo prispevale k boljšemu razumevanju pedagoških tokov in trendov v tranzicijskih državah.

Literatura in viri

- Medveš, Z. (2010). Pedagogika med humanistiko, družboslovjem in tehniko. V: D. Nećak (ur.). *Pogledi: humanistika in družboslovje v prostoru in času*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, str. 84–113.
- Protner, E. (2000). Stanko Gogala in pedagoške polemike med obema vojnama. *Sodobna pedagogika*, 51, št. 5, str. 38–55.
- Protner, E., Medveš, Z., Batinić, Š., Miovska-Spaseva, S., Radeka, I., Spasenović, V., Šušnjara, S., Zorić, V. in Vujisić-Živković, N. (2012). The development of teacher training in the states of former Yugoslavia. V: A. Németh in E. Skiera (ur.). *Lehrerbildung in Europa: Geschichte, Struktur und Reform*. Frankfurt am Main: Peter Lang, str. 237–265.
- Protner, E., Medveš, Z., Batinić, Š., Miovska-Spaseva, S., Radeka, I., Spasenović, V., Šušnjara, S., Zorić, V. in Vujisić-Živković, N. (2012a). Primerjava razvoja izobraževanja učiteljev v državah nekdanje Jugoslavije. *Šolska kronika*, 21/45, št. 1/2, str. 82–100.
- Protner, E. (2012b). Mednarodni znanstveni simpozij Razvoj izobraževanja učiteljev v državah centralne in jugovzhodne Evrope (Maribor, 11.–13. 10. 2012). *Sodobna pedagogika*, 63/129, št. 5, str. 212–216.
- Protner, E., Medveš, Z., Batinić, Š., Miovska-Spaseva, S., Radeka, I., Spasenović, V., Šušnjara, S., Zorić, V. in Vujisić-Živković, N. (2014). The Bologna reform of subject teacher education in the newly founded states in the territory of the former Yugoslavia. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 46, št. 1, str. 7–28.

Šinkovec, S. (ur.). (2013). *Franc Pediček, slovenski pedagog*. Ljubljana: Inštitut Franca Pedička, Društvo katoliških pedagogov Slovenije, Jutro.

*Dr. Edvard Protner in
dr. Nataša Vujsi-Živković,
urednika tematske številke*